

sloupům absurdity. I potom však v té či oné míře přežívala tendence, kterou jsme pozorovali v Bushových postojích k rozpadu vnějšího impéria. Vzpomeňme závazku Bushe na schůzce u břehů Malty (2.-3. prosince 1989)⁴¹: pokud se Kreml jednostranně neuchýlí k použití vojenské síly, k „Tchien-an-men II“, on neučiní nic, co by komplikovalo Gorbačovovu situaci jak v bývalém vnějším impériu, tak v Pobaltí. Ač stále tvrději kritizován tiskem za nedostatek prozíravosti a iniciativy, prezident dal několik instrukcí Státnímu departementu „zachovat chlad“ k pobaltským iniciativám a počítat s tím, že Moskva nemůže dovolit odchod Litvy ze Svazu. Rezoluce Kongresu USA z března 1990, žádající podporu pro litevské úsilí o sebeurčení, prostě ignoroval. Stejně jako v postoji k režimům „bandy čtyř“, i zde se odvolával na maďarské události 1956 a tehdejší špatný postup Eisenhowerovy vlády: „Nechci být prezidentem, který vyvolal u podmaněných národů falešný dojem, že dostanou pomoc, jestliže se vzbouří.“ Abstraktně vzato, nelze mnoho namítat proti přesvědčení, že státní zájmy USA nedovolují více než vyjadřovat sympatii. Stejně nelze mnoho namítat ani proti Bushově osobní antipatii k politikům protikomunistické opozice, k Jelcinovi či litevskému Landsbergisovi. Problém vězí v okolnostech, za nichž byla „sázka vše na Gorbačova“ uplatňována. Jak ukážeme na epizodě návštěvy amerického prezidenta v SSSR v létě 1991, Gorbačovova teze o „americko-sovětském partnerství“ platila téměř do hořkého konce.⁴²

„Partnerství“, „podpora perestrojky“, mělo ovšem své meze. Za prvé, jak Bush vysvětloval Gorbačovovi, široká kritika ve Spojených státech, že se „vzdal principu národního sebeurčení“, jej nutily ke gestům sympatií k národním hnutím, a tato gesta pak byla vnímána jinak, než jak byla míněna, jako „povzbuzování separatismu“. Za druhé Bush zůstal u svého přístupu přísného účetního, odmítajícího dát dolary východoevropským „nedospělým“. Váhání Kremlu ve věci ekonomické reformy dávalo potřebné alibi. Gorbačov a Ševardnadze doslova prosili o naléhavé úvěry - marně. Bush trval na tom, že „dříve, než podepíšeme blankošek, musí být reformní plán rozpracován podrobněji; a i potom to bude těžké, protože rozhodně nejsme v situaci, kdy bychom nevěděli co s penězi.“⁴³ Byli to pouze Kohl a Mitterand, kdož byli ochotni pro kolektivní pomoc ve větším rozsahu.

⁴¹ Baker, cit. dílo, str. 168-171; Garthoff, *The Great Transition*, str. 404-408.

⁴² Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 728-736; Matlock, cit. dílo, str. 226-232, 265 a dále; Beschloss-Talbot, cit. dílo, str. 165, 174-175, 200-201, 205.

⁴³ Boyle, cit. dílo, str. 242-243.

Fakt, že americko-sovětské partnerství přinášelo Moskvě minimální konkrétní zisk, zatímco Bonn poskytl v rámci dvoustranných sovětsko-německých ujednání hmatatelnou pomoc, byl i hlavním důvodem, proč v kritické fázi od konce roku 1989 Gorbačov poskytoval kancléři politické koncese dlouho považované za nemyslitelné.

*

Na moskevské schůzce Varšavské smlouvy 4. prosince 1989 Gorbačov ještě tvrdil, že pakt bude mít v nové Evropě velkou důležitost, a Ceaușescu dokonce volal po semknutí proti silám imperialismu.⁴⁴

Již složení účastníků však bylo výmluvné: Ceaușescu měl brzy zemřít kulkami popravčí čety, v zapomnění rychle upadli východoněmecký Krenz, československý Urbánek a bulharský Mladenov; za Maďary tu již byl Nyers a za Polsko Mazowiecki, kteří se zachováním bloku rozhodně nechtěli mít nic společného.

Popsali jsme dřívější Gorbačovův postup: i když měl stále ještě co činit s komunistickými partnery, skrýval malý zájem o satelitní země pohodlnou tezí o nevměšování a utíkal se k vágní víře, že tam socialismus zapustil pevné kořeny. Nyní, když se tato víra ukázala scestnou a kdy se rozkládalo samo vnitřní impérium, měl ještě méně chuti, a především autority cokoliv podniknout. Odchod okupačních sil byl toho nejjasnějším ukazatelem. První všeobecný plán byl předložen Sověty ve Vídni na konci ledna 1990, 1. února již následovala dohoda mezi Moskvou a Budapeští o úplném stažení všech sovětských vojsk z maďarského území „v nekratší možné době“. Aniz se budeme zabývat dílčími komplikacemi, konstatujme jen, že o rok později již budapeštská schůzka zemí Varšavského paktu stanovila, že pakt končí od dubna 1991 svou činnost jako vojenská organizace. V případě RVHP tomu bylo podobně. Sofijská jednání v lednu 1990 sice ještě nepřijala maďarský, československý a polský požadavek na okamžité rozpuštění, ale v roce 1991 se organizace „prostě zhroutila“.⁴⁵

Jinými slovy, odhlédneme-li od speciálního případu NDR, měl mít Gorbačovův zájem o země bývalého bloku již jen okrajový charakter. V maďarském případě se nesplnila ani naděje, že se reformovaná strana stane alespoň partnerem ve vládní koalici. I protisovětský Pozsgay nakonec, v dramaticky se měnících podmínkách, promarnil svou šanci.⁴⁶

⁴⁴ Ceaușescu se také postaral o kuriozitu schůzky. V naprostém kontrastu s postojem v roce 1968 byl nyní jediným, kdo odmítl podepsat deklaraci odsuzující vpád do Československa jako „nezákonný akt mající dlouhodobě negativní důsledky“.

⁴⁵ Pravda /ed./, cit. dílo, str. 208-223, 226-227; cf. i Garthoff, *The Great Transition*, str. 531-538.

⁴⁶ Zatímco jeho protivníci - nejen straníční fundamentalisté, ale i Aliance svobodných demokratů a FIDESZ - mobilizovali síly proti jeho volbě prezidentem, Pozsgay názorně předvedl jednu z vad východoevropských „světáků, přehajících od praporů“. Toužil získat ve

Současně s tím se hroutily i naděje přejmenované strany. Iniciativa v roce 1990 již zcela přešla k jiným, především k MDF a jejímu vůdci, bývalému Pozsgayovu spojenci, ale nyní ostře protikomunistickému Antalovi.⁴⁷ V dubnových volbách získali „reformovaní“ komunisté pouze 10 % hlasů a nereformovaní jen 3,5 %. Vítězové, MDF a Aliance svobodných demokratů, vytvořili vládu „velké koalice“ pod Antalovým vedením a bez účasti levice.⁴⁸

Nejvíce se blížil Gorbačovovým představám politiky „kontinuity a změny“ v nové podobě – politického pluralismu při udržení hlavních mocenských pozic komunisty – vývoj v Rumunsku a Bulharsku. V prvním případě neměl zájem se příliš angažovat, protože ani Ceaușeskovu dědici nijak netoužili po sblížení, a nadto se ve snaze udržet moc otevřeně uchýlovali ke starým, nyní celým světem odsuzovaným bolševickým metodám⁴⁹. V případě Bulharska tomu bylo jinak. Tady se dostali po Živkovovi k moci „Gorbačovovi lidé“ a so-

Washingtonu a dalších centrech Západu ono uznání, které mu v červenci odmítl dát Bush. Dlouhý pobyt v cizině v době, kdy se doma rozhodovalo o jeho politickém osudu, se mu vymstil v plebiscitu konaném 26. listopadu 1989. Voliči podle očekávání odhlasovali zákaz činnosti milic a stranických organizací na pracovištích i sekvestraci majetku MSDS, ale k všeobecnému překvapení odmítli (byl jen minimální většinou) návrh na konání prezidentských voleb již v lednu 1990. Místo předpokládané hladké cesty k prezidentské moci byl pro Pozsgaye tento výsledek prakticky politickou smrtí.

⁴⁷ Tökés, *Hungary's Negotiated Revolution*, str. 362 a dále.

⁴⁸ Podobným vývojem, jak víme, prošlo i Československo: ve volbách 8. a 9. června získala KSČ pouze 47 z 300 poslaneckých křesel.

⁴⁹ Politika mužů v čele Fronty národní spásy, zejména jejich hlavy Iona Iliescu, byla kombinací standardního bolševismu, populismu, honby za materiálním ziskem cestou „nomenklaturní privatizace“ a politické korupce. V prvních týdnech po příchodu k moci nabídl všechno, co nechtěl poskytnout starý diktátor – zkrátily pracovní dobu, zvýšili mzdy – a zároveň slíbili chránit zájmy lidu před krajnostmi západní demokracie a tržního hospodářství. Díky plné podpoře státního aparátu, který ochotně vyměnil ceaușeskovské za lehce přebarvené prapory, získala Fronta ve volbách 1990 naprostou převahu v parlamentu (92 z 119 křesel v Senátu a 263 z 296 křesel v Národním shromáždění), a pro Ilieskovo prezidentství se vyslovilo 85 % voličů. Když se rozhořčená mladá bukureštská inteligence pokusila vzdorovat proti tomuto „výroku vůle lidu“ několikadenními velkými shromážděními na Univerzitním náměstí, Iliescu předvedl, že nezapomněl na své leninské zkušenosti. Pod heslem, že „revoluce je ohrožena fašistickým spiknutím“, povolal do hlavního města 20 000 horníků, dlouhodobých obětí bídy a nevědomosti, chovajících pravou „třídní nenávisť k bukureštským příživníkům“. Tito „ochránci revoluce“ ochotně po dva dny řádili na ulicích – každého, kdo se jim vzhledem nelíbil „bili do bezvědomí, bez ohledu na pohlaví, věk či národnost“ (M. Glenny, *The Rebirth of History*, London-Penguin Books 1993, str. 106; podrobněji viz Mungiu, *op. cit.*, zejména str. 348 a dále). Vydrancovali sekretariáty opozičních stran (Národně liberální a Národní rolnické) i redakce novin. Podobných metod bylo použito k umlčení maďarské národnostní menšiny. Rumunsko nastoupilo „balkánsko-orientální“ cestu postkomunismu – pokračujícího hospodářského rozvratu a akutní nouze, všech forem nenávisťi i soupeření klik (Iliescu a Brucana, starých aparátníků s mladšími technokraty kolem ministerského předsedy Romána).

větský vůdce, jak je patrné z jeho pamětí, zde hledal alibi i potvrzení svých představ.⁵⁰

Ani zde se však nakonec nová garnitura nemohla vykázat úspěchem: převaha opozice ve městech a stále se zhoršující hospodářská situace nedovolily stabilizaci pod přebarvenými prapory. Mladenov, který byl kompromitován vyzrazením svého výroku ze 14. prosince 1989 – „bylo by nejlepší nasadit tanky“ –, počátkem července 1990 rezignoval. BSP ve snaze vyhnout se dalším konfrontacím musela učinit první velký ústupek: novým prezidentem byl zvolen vůdce Svazu demokratických sil Željko Želez (1. srpna). Ani poloreformní Lukanovův kabinet nebyl šťastnější. Uprostřed rychlého poklesu výroby, stávek a stálých protestů proti zvyšování cen rezignoval v prosinci i Lukanov. Nová vláda vedená bezpartijním Popovem byla již vládou koaliční, a s tím se zhroutil i celý koncept „socialistické obnovy“ cestou parlamentní většiny.⁵¹

3. Kreml a znovusjednocení Německa

Bez ohledu na vlnu kritiky mohl Gorbačov koneckonců nad vývojem v bývalých satelitních zemích mávnout rukou – s jedinou, ale velmi podstatnou výjimkou. Nešlo lehce opustit to, co *homo sovieticus*, a zejména jeho vojáci stále považovali za nedotknutelné – předsunutou pozici na Labi. Věděl velmi dobře, jak obrovskou psychologickou váhu má staletá kombinace ambicí a strachu, v poválečných letech koncentrovaná v představě, že „dělení Německa je nejjasnějším důkazem, kdo vyhrál druhou světovou válku, a zároveň nejhmatatelnější zárukou, že Německo nikdy více neohrozí Sovětský svaz či Rusko“.⁵² Ale i v tomto případě mu hospodářský kolaps vnutil jiné pořadí priorit.

⁵⁰ Bulharský ÚV jednomyslně přijal program demokratického socialismu, slibujícího „sociálně orientovanou tržní ekonomiku“. Stejně jednomyslně se přihlásil k rozchodu se stalinisticko-živkovskou tradicí, vytvoření „nového typu moderní marxistické strany“ nyní nazvané Bulharskou socialistickou stranou (BSP). V dubnu pak „živkovovský“ parlament zvolil Mladenova prezidentem.

Bulharská opozice, organizovaná nyní do Svazu demokratických sil, si v bouřlivých jednáních „u kulatého stolu“ (v lednu-březnu 1990) a za podpory neméně bouřlivých demonstrací v hlavních centrech země vynutila konání svobodných voleb (v červnu 1990). Ty však jen potvrdily, že bulharské poměry se podobají spíše rumunským než maďarským či československým. I když v Sofii získala opozice 24 ze 26 mandátů, venkov zůstal pevně pod kontrolou starých „baronů“ a zásluhou jeho hlasů BSP dostala celkem 53 % hlasů a odpovídající parlamentní většinu.

⁵¹ Přehledně viz Stokes, *cit. dílo*, str. 175–178.

⁵² Matlock, *cit. dílo*, str. 260. Přehledně o postoji gorbačovského Kremlu k německé otázce viz Shumaker, *cit. dílo*, str. 8 a dále.

Zaznamenali jsme stanovisko „reformního Kremlu“, vyjádřené v odpovědi generálního tajemníka na sondáž západoněmeckého prezidenta von Weizsäckera (v červnu 1987) - „historie sama rozhodne, co bude za sto let.“ „Existence dvou německých států je dnes realitou, a tento fakt musí být akceptován“, řekl. „Sovětský svaz tuto realitu respektuje... historie nás nakonec rozsoudí.“⁵³

S „volným pádem“ rostla ochota k větší pružnosti, i když pomalu a napolo. Hmotný zisk, který Moskva měla z Kohlovy návštěvy v říjnu 1988 - úvěr ve výši tří miliard marek - byl v Gorbačovových očích ještě znásoben úspěchem jeho cesty do NSR (v červnu 1989). V době, kdy vůdce KSSS měl již velká trápení s loajalitou ve vlastní zemi, připravilo mu tam obyvatelstvo uvítání, které bylo „hrubě, ale nikoliv nepřesně“ nazváno *gorbasmem*. Také vzhledem k rychle dozrávající krizi ve vnějším impériu se návštěva zdála být příslibem, že se Bonn nezřekne principů staré *Ostpolitik*. Mluvčí Kohlovy vlády shrnul jednání o východoevropských záležitostech slovy: „Žádnou destabilizaci.“⁵⁴

Dorozumění Kohl-Gorbačov - „vycházet si vzájemně napůl vstříc“ - však bylo pro „architekta *perestrojky*“ i drogou. Rozhodně mu nepomáhalo vidět věci jinak než očima reformního komunistického politika, jenž je zaneprázdněn schůzemi, schůzkami a jinými „naléhavými úkoly“, než aby byl schopen se zastavit a přemýšlet, zda jeho základní premisy nejsou vadné. K jeho neinformovanosti, jejímž výrazem byla i slepá víra v „socialismus v NDR“, dodejme jen jedinou, nicméně charakteristickou epizodu. V říjnu 1989, před samým zhroucením Honeckerova režimu, skupina západoněmeckých a sovětských odborníků předložila Gorbačovovi společný návrh „historického vyrovnání“, „ukončení rozdělení Evropy a znovusjednocení Německa“. Podle jejich scénáře měla být v první fázi - trvající zhruba šest let - dosažena rovnováha konvenčních ozbrojených sil, sovětská vojska stažena z NDR, Polska a Československa, a tyto země, společně s Rakouskem a Jugoslávií, měly vytvořit neutrální pásmo mezi Sovětským svazem a zeměmi NATO. NDR by zůstala zachována, pouze by byla připravována k „nové, celoněmecké státnosti“, a Bonn měl za to vše Moskvu odměnit zbožím a službami v hodnotě 500 miliard marek. Ve druhé fázi, za-

hájené konáním voleb do celoněmeckého parlamentu a znovusjednocením Německa, měl Sovětský svaz dostat dalších 500 miliard marek bezúročných úvěrů. Ačkoliv šlo o umírněný projekt, který by Gorbačova navíc zbavil nejhorších hospodářských starostí, ten neprojevil nejmenšího zájmu. „Dejte mi pokoj. Toto nejsou věci, které by vyžadovaly okamžitého řešení“, zněla jeho reakce.⁵⁵ Stíhán ohromnými těžkostmi musel pak velmi rychle dělat mnohem větší ústupky, za daleko menší „odměnu“ a v mnohem kratším časovém rozmezí.

*

Po pádu berlínské zdi doufal Gorbačov především těžit ze západních rozpaků nad náhle vzniklou možností sjednocení Německa. V zájmu toho na maltské schůzce s Bushem formuloval i zcela jinak sovětský postoj k americké přítomnosti v Evropě: „Nepovažujeme vás již za nepřátele. Chceme vás v Evropě, ano, musíte zůstat v Evropě. Pro budoucnost kontinentu je důležité, abyste zůstali.“ Prezident nešetřil sliby: V otázce sjednocení Německa „jste vy, pane Gorbačove, na stejné lodi jako naši spojenci v NATO... Budu v této věci jednat opatrně. Naši demokraté mě obviňují z bojácnosti, ale já nemám v úmyslu přeska-
kovat berlínskou zeď...“

Sovětský vůdce však nemohl z této verbální benevolence těžit. Jeho americký protějšek si velmi dobře zapamatoval Kissingerovo předchozí varování: „Jestliže Němci získají pocit, že se protivíme jejich aspiracím, budeme za to později platit.“⁵⁶ A neochota Washingtonu plně se angažovat v zachování evropského územního statu quo, znásobovaná neochotou finančně podepřít hroutící se *perestrojku*, musela před Gorbačovem nevyhnutelně postavit otázku, zda jeho dosavadní mezinárodní orientace - „vše na Ameriku“ - není příliš jednostranná. Přes všechnu snahu hájit NDR a sovětskou vojenskou přítomnost vedla logika vývoje ke sblížení Moskvy s Bonnem.

Zde se vracíme zpět k tématu Kohlovy *Ostpolitik* - od pokračujícího „realismu“, charakterizovaného štědrými úvěry bez politických podmínek, k využití finanční síly NSR k ráznému prosazování německých zájmů. V Bonnu se vycházelo z toho, že Kreml svou kontrolu NDR neuvolní, a je tedy povinností chránit Honeckerův režim před bankrotem, tj. „poskytovat svůj druh bratrské pomoci proto, aby Sovětský svaz neposkytl svůj druh bratrské pomoci“.⁵⁷ Zároveň byly

⁵³ Gorodetsky /ed./, *op. cit.*, str. 158-164. Srv. i V. Falin, *Politische Erinnerungen*, München 1993, str. 483; Shumaker, *cit. dílo*, str. 47-49. Čerňajev, Ševardnadze i Jakovlev naznačují, že Gorbačov očekával brzké otevření problému německé jednoty, a formulace „za sto let“ byla určena k uklidnění vnitřní konzervativní opozice i vedení SED. (Cf. Garton Ash, *In Europe's Name*, str. 107-110, 495.) Gorbačovovy paměti však rozhodně mluví proti tomuto výkladu. (Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 700-703; srv. i Gorbachev, *Perestrojka*, str. 199-201.)

⁵⁴ Garton Ash, *In Europe's Name*, str. 113, 121.

⁵⁵ Daschitschew, *op. cit.*, str. 64-65.

⁵⁶ Baker, *cit. dílo*, str. 165; Gorodetsky /ed./, *op. cit.*, str. 165; Beschloss-Talbot, *cit. dílo*, str. 138, 163.

⁵⁷ Garton Ash, *In Europe's Name*, str. 161.

vztahy mezi Moskvou a Bonnem dlouho ovlivněny neopatrným Kohlovým prohlášením, že sovětský generální tajemník praktikuje *perestrojku* jen goebbelsovské triky. Od kancléřovy moskevské návštěvy v říjnu 1988 se však antipatie měnila ve vzájemnou sympatii.⁵⁸

Kancléř Kohl udělal první vážnou sondáž ve věci znovusjednocení za Gorbačovovy návštěvy v Bonnu v červnu 1989 a při této příležitosti pravděpodobně poznal, jaká má být jeho další taktika. Když mluvil v důvěrném rozhovoru o rozdělení Německa jako o „otevřené ráně“, sovětský host na to reagoval prostou otázkou: může se spolehnout na západoněmeckou hospodářskou pomoc? Zatím ovšem před veřejností zůstávalo vše při starém, a dokonce ani v prvních týdnech po pádu Honeckera tomu nebylo jinak. Když Kohl gratuloval ke zvolení Krenzovi, řekl, že jeho vláda si přeje pouze „klidný, rozumný vývoj“; a totéž opakoval i 11. listopadu v rozhovoru s Gorbačovem. Jeho program deseti bodů z 28. listopadu, navržený ministerskému předsedovi Modrowovi, stále ještě předvídal jen postupný sjednocovací proces přes vytváření konfederativních struktur. Neobyčejně příznivé okolnosti – Moskva zůstala pasivní vůči prolomení berlínské zdi a Modrowova vláda nedokázala zastavit exodus obyvatelstva do NSR – však kancléři ukázaly, že může dosáhnout cíle podstatně rychleji.⁵⁹ Prosincová návštěva v NDR, kde se setkal s mohutnou vlnou touhy po sjednocení, mu dala i silný psychologický impulz k odhození všech ohledů na starou *Ostpolitik*.

Oficiální sovětské stanovisko v zimě 1989–1990 stále znělo – znovusjednocení „nepatří k současné mezinárodněpolitické agendě“. U Gorbačova ještě dominovala obava ze „sovětského vlastence“. Jak řekl Mitterandovi den poté, co by bylo Německo sjednoceno, objevila by se v sovětském tisku dvouřádková zpráva, že on, Gorbačov, byl ve funkci nahrazen některým z maršálů.⁶⁰

Z tohoto důvodu dal také ÚV ujištění, že se Kreml postará, aby NDR „nebylo ukřivděno“, a s Modrowem hovořil o „posílení socialismu v NDR“, ba i o tom, že právě „nyní se v NDR otevřela cesta pro *perestrojku*“. Panika kolem hospodářského zhroucení však zatím změnila pořadí priorit. Když se na konci ledna 1990 sešla skupina nejvlivnějších (Gorbačov, Ryžkov, Ševardnadze, Jakovlev, Achromějev, Krjučkov, Falin aj.), dospěla po čtyřhodinové, velmi ostré debatě „plně vzájem-

⁵⁸ Garthoff, *The Great Transition*, str. 608–622; Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 703–705; Gorodetsky /ed./, *op. cit.*, str. 158–165; Shumaker, *cit. dílo*, str. 74–79.

⁵⁹ Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 706–714; Modrow, *Aufbruch und Ende*, str. 27–43; Shumaker, *cit. dílo*, str. 90–98, 114–117.

⁶⁰ Beschloss-Talbot, *cit. dílo*, str. 198; Garton Ash, *In Germany's Name*, str. 596.

ných obvinění“ již k opačnému závěru: „Znovusjednocení Německa je nevyhnutelné.“ Stejně mluvil i Modrow na moskevské poradě 30. ledna: sdělil, že jeho vláda není schopna čelit totálnímu ekonomickému zhroucení, ani politickým touhám občanů. „Argumenty, jichž jsme až dosud používali, vůbec nepůsobí. Odhlédneme-li od malých levicových sekt, pak převážná většina společenských sil jde za ideou sjednocení. Jestliže se nyní nechopíme iniciativy, pak započatý proces bude pokračovat spontánní, explozivní cestou,“ řekl.⁶¹

Posun se promítl v Gorbačovově rozmluvě s Kohlem 10. února: uznal, že je právem Němců samých rozhodnout, „v jakém státě chtějí žít“ a „v jakém časovém rozmezí, jakou rychlostí a za jakých okolností se má sjednocení uskutečnit“.⁶²

Kohlovo řešení způsobu sjednocení na základě 23. článku bonnské ústavy – do rámce Spolkové republiky formálně vstupovaly jednotlivé země bývalé NDR, nikoliv NDR jako celek – bylo únikem z mezinárodněprávních komplikací. Východoněmecké volby 18. března, které namísto očekávaného vítězství sociální demokracie přinesly vítězství jeho Křesťansko-demokratické strany, daly Kohlovi i potřebnou politickou legitimitaci.⁶³ Zároveň se pro něj vytvářely i příznivé mezinárodní podmínky. V Moskvě marně spekulovali s francouzským a britským odporem proti německým snahám. Paříž ani Londýn rozhodně nebyly vývojem nadšeny. „Paní Thatcherová se mnou mluví způsobem, který bych netoleroval nikomu jinému,“ stěžoval si Kohl.⁶⁴ Chyběla však pevná vůle postavit se proti: podobně jako Washington, mysleli zde již na budoucnost.

Dohoda mezi Moskvou, Washingtonem a Bonnem byla na únorové schůzce v kanadské Ottavě sjednána Ševardnadzem a Bakerem ve „formuli 2+4“. To znamená, že se měly nejprve dohodnout o způsobu sjednocení oba německé státy a pak měly být mezinárodní aspekty jejich ujednání projednány čtyřmi vítěznými mocnostmi z druhé světové války. Jak však později Genscher správně definoval skutečný vývoj, šlo mnohem spíše o formuli „dva a půl“, tj. sérii úmluv mezi Moskvou a Bonnem, přičemž Washington hrál důležitou, nicméně jen podpůrnou roli především tím, že zajišťoval souhlas Londýna a Paříže.⁶⁵

⁶¹ Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 714–715; Gorodetsky /ed./, *op. cit.*, str. 166; Modrow, *Aufbruch und Ende*, str. 119–124; Shumaker, str. 118.

⁶² Gorodetsky /ed./, *op. cit.*, str. 176.

⁶³ Východoněmecká CDU získala 41 % hlasů, SPD jen 22 %; reformovaní komunisté, nyní „strana demokratického socialismu“ (PDS), jen 16 %.

⁶⁴ Baker, *cit. dílo*, str. 234.

⁶⁵ Baker, *cit. dílo*, str. 165–176, 195–216, 230–259; Garton Ash, *In Germany's Name*, str. 348, 353–55; Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 714 a dále; Gorodetsky /ed./, *op. cit.*, str. 166–167; Ševardnadze, *op. cit.*, str. 136–139; Matlock, *cit. dílo*, str. 382 a dále; Shumaker, str. 123 a dále.

Gorbačov a Ševardnadze spojovali dříve odpor vůči německému sjednocení s „hrozbou NATO“. Jak Ševardnadze vysvětloval Bakerovi, šlo opět o zatřesení sovětských myslí emocemi a prestižními ohledy souvisejícími se studenou válkou. Ještě v květnu také politbyro označilo začlenění Německa do NATO za „naprosto nemožné“. Potom se však Gorbačov přestal i v této věci na imperiální emoce ohlížet. Lze připustit, že v jeho úvahách hrály jistou roli nové představy o tom, jak užitečnou je přítomnost amerických vojsk v Evropě a struktura NATO proti obnově německého revanšismu. Ale vzhledem k americkému odmítání sanovat hroutící se sovětskou ekonomiku byla to i v tomto případě spíše ochota Bonnu otevřít pokladnu a plně potravinové sklady, co převážilo obavy Gorbačova, že bude nahrazen „jedním z maršálů“. Na počátku roku 1990 Ševardnadze úpěnlivě prosil o dodávku potravin za „přátelské ceny“ - a NSR ihned dodala přes 100 000 tun masa, 20 000 másla atd. za velmi výhodných podmínek. V dubnu již dal Kohl slib, že za souhlas s účastí sjednoceného Německa v NATO je ochoten okamžitě, vládou garantované půjčky 5 miliard dolarů. Hned nato přislíbil kancléřův *aide* Teltschik, že sjednocený německý stát bude po několik let financovat a zásobovat sovětská vojska na území NDR a po jejich návratu domů dá prostředky na bytovou výstavbu. Zoufalství nad hospodářským rozvratem, spolu s žalostným výsledkem červnové cesty do Londýna, kde s „žebračkou možnou“ prosil o pomoc vyspělých zemí, pak sovětského prezidenta dovedla ke konečné kapitulaci. Když mu Kohl za červencové návštěvy v Sovětech slíbil téměř 4 miliardy dolarů, a navíc nabídl bezpečnostní garance - nová společná německá armáda bude mít pouze 350 000 mužů, tedy méně než měl dříve západoněmecký *Bundeswehr*, a struktury NATO nebudou rozšířeny na území NDR -, učinil poslední krok. Marně Falin a další naléhali, že znovusjednocení nesmí být „*Anschluss*em“ a sjednocené Německo nesmí být členem NATO; „bohužel nám již ujel vlak“, odpověděl jim Gorbačov. To, co Ševardnadzeho nástupce Bessměrtnych nazval „nejvíce nenáviděným rozhodnutím, které bylo učiněno v dějinách sovětské zahraniční politiky a zůstane jím po desetiletí“, znělo: „Jestliže přijde čas a sjednocené Německo bude chtít být členem NATO,“ je Moskva připravena respektovat německou volbu.⁶⁶

Ústup Sovětského svazu „za Pripjaťské bažiny“, podle Falina výsledek zoufalství a vyčerpanosti Gorbačova a „gruzínských her“ Ševardnadzeho⁶⁷, stačí shrnout jen velmi stručně. Ekonomická a měno-

vá jednotka Německa, která vstoupila v platnost 1. července, prakticky ukončila státní existenci NDR. V září bylo Sovětům přislíbeno 12 miliard marek na krytí výdajů spojených s odchodem vojsk a udělen další třímiliardový úvěr. Dne 3. října bylo oficiálně vyhlášeno sjednocení Německa. V den prvního výročí otevření berlínské zdi, 9. listopadu, podepsali Gorbačov a Kohl smlouvu o „dobrém sousedství, partnerství a přátelství“.

⁶⁶ Beschloss-Talbott, *cit. dílo*, str. 240; Falin, *cit. dílo*, str. 489-495; Gorbatschow, *Erinnerungen*, str. 720 a dále; Shevardnadze, *cit. dílo*, str. 139-147; Gorodetsky *ed.*, *op. cit.*, str. 167-169, 176-179.

⁶⁷ Garton Ash, *In Germany's Name*, str. 354.